

OM STOCKHOLM

ANFALLES FRÅN LUFTEN — —?

Av kapten RICHARD ÅKERMAN, Stockholm

OM STOCKHOLM anfölles från luften, vad skulle då hända? Försvarsfrågans pågående behandling, spänningen i världen, telegrammen från Östafrika, göra frågan aktuell icke blott för Stockholm, som i detta fall endast får tjäna som exempel, utan för hela landet.

Låt oss försöka besvara den med ett exempel, där vårt försvarsläge, sådant det är just nu, valts till utgångspunkt. Låt oss sålunda utan alla politiska eller strategiska funderingar antaga, att ett flyganfall kan komma vilket ögonblick som helst och att man i Stockholm vet detta och hunnit låta den luftförsvarsorganisation, som på någon dag *nu* är möjlig att åstadkomma, träda i funktion.

En flyglarmsignal från några fåtaliga siréner, hörbara endast över vissa delar av staden, markerar upptakten till ett flyganfall på Stockholm och åstadkommer sannolikt ögonblickligen en icke ringa villervalla och ängslan. Icke därför att föreskrifter och förhållningsregler saknas — Stockholm är en av de städer i landet, där den detaljen verkligen är förberedd — utan emedan ingen förut övats i vad han eller hon har att göra och därför att de skyddsanordningar, som bort utföras redan i fredstid, icke finnas.

Då sirénerna tystnat kan möjligen motorljudet höras från tre jaktflygplan, som stiga fienden till mötes. Denna flygstyrka är den största, som nu kan hållas ständigt startberedd. Knappt 10 minuter efter larmsignalen och långt ovan jaktflygplanen, som ännu icke hunnit så högt, bli de fientliga bombplanen synliga. Sammanhållna men ändock med stora luckor, avstånd och höjdskillnader komma de flygande på 4 à 5,000 meters höjd. Några ulltappsliknande moln från krevader breda ut sig i deras närhet och nästan i samma ögonblick komma de första bombnedslagen i staden. Det enda av de få luftvärnsbatterierna, som kan nå

fienden, gör sin plikt, men dess projektiler komma för sent. Ett eller ett par av fiendeplanen bli kanske träffade, men först sedan de hunnit fälla sina bomber. Ty för att kunna få någon verkan och icke helt enkelt bli kringflyget har luftvärnsartilleriet måst ställas tätt inpå, den inre staden. En bombflygare behöver dock icke flyga ända in över denna för att nå den med sina bomber. Det moderna flygplanet har hög fart, omkring 100 m/sek. Samma hastighet ha bomberna i fällningsögonblicket, varför de därefter komma att beskriva en vid båge framåt mot målet. Ett flygplan kan redan 2—3 km. från staden avleverera en verksam bombsalva och därpå helt ägna sig åt att undkomma.

Den inre delen av staden är på detta sätt endast mycket ofullständigt skyddad av luftvärnsartilleriet, den yttre icke alls. Områden sådana som Värtan, Sundbyberg, Bromma och Nacka-Sickla ligga helt blottade. Ett bombplans last på c:a 10 st. 100-kilosbomber, av vilka åtminstone 2 böra bli träffar då riktningen icke störes, är tillräcklig för att sätta gasverket vid Värtan helt ur funktion; lasten i ett annat flygplan räcker väl för att göra ett enda bål av oljehamnen, där intet hindrar att elden sprides från det ena upplaget till det andra.

Två andra flygplan anfalla vart och ett med fyra 250-kilosbomber centralstationen och Separators fabriker på Kungsholmen. Den förra får kanske en träff på perrongerna, där en stor grop bildas och taket på en vid yta slungas bort men i övrigt ingen större skada åstadkommes, emedan bomben får brisera utan egentlig fördämning. En träff i Separator, som säkerligen misstänkts för krigsleveranser, kan bli hundratals oskyddade och oskyldiga arbetares död. Nästan större skada än dessa träffar anställa de bomber, som fela de avsedda målen och falla inom de närmaste 100-tal meterna däromkring, d. v. s. på St. Eriks sjukhus, Serafimerlasarettet och Stadshuset samt i bostadshusen kring Fleminggatan och i affärskvarteren vid Vasagatan. En 250-kilosbomb, som faller på ett gammalt tegelhus, tränger igenom taket och de översta våningarna, briserar i någon av de nedre, slungar upp vad som finns däröver och trycker ut murarna, varefter spillrorna i sin tur trycka in trossbotten efter trossbotten och rasa ända ned i källaren, om denna är av svag konstruktion. Av dem, som befinna sig i huset, kommer näppeligen någon oskadad därifrån.

Samtidigt som detta sker kunna även från Långholmshället

kanonskott och bombsmällor höras. Några divisioner mindre bombplan söka sig tätt över Mälarens vatten och därför länge dolda in mot staden. Det par gamla luftvärnskanoner, som finnes åt detta hållet, söker efter bästa förmåga hejda dem. Svårigheten att kunna sidrikta kanonerna lika fort som flygplanen svepa förbi minskar eldens verkan. Dessutom anfalles batteriet självt av de främsta fiendliga planerna och måste använda sina kanoner till självförsvar. De flesta flygarna komma därför in över staden utan att alls ha blivit beskjutna. Några av dem äro utrustade med brisansbomber, vilka de fälla mot järnvägsbron. Det stora flertalet bomber hamnar därvid visserligen i vattnet, men en träff är tillräcklig för att tillfälligt avbryta all järnvägstrafik mellan norr och söder genom Stockholm. Andra flygplan hava medfört lätta brandbomber, som de i hundratal låta regna över Staden mellan broarna, särskilt den del, där statsdepartementen äro belägna. Även dessa bomber falla till stor del på platser, där de ej ha möjlighet att göra någon verkan. Men där de falla på ett hustak, slå de igenom detta och bliva liggande på vinden. Som denna i de flesta fall är belamrad med allsköns bråte och husinvånarna — om de alls märka vad som händer ovanför dem i byggnaden — icke veta hur brandbomberna skola släckas med sand eller aska, ha snart flera eldhärdar uppstått. Tillsammans kunna dessa inom kort bilda en jätteeldsvåda med alla förutsättningar att bliva Stockholms mest svårsläckta även om brandkåren sätter in sina samlade krafter och låter alla de otaliga rop på hjälp, som ingå från andra delar av staden, förklinga obeaktade.

I den mitt på dagen folkrikaste delen av staden, i kvarteren mellan Kungsgatan och Strömmen med kontor och stora affärer men utan alla egentliga skyddsanordningar, har tillståndet alltsedan flyglarmsignalen sannolikt gränsat till panik. Än värre blir det säkerligen, då en ny division stora flygplan faller nära 10 ton bomber över husen och de skyddslösa människorna.

Kanske har i allt detta känts en svag senapslukt och någon varskott polisen på en telefonledning, som ej blivit avbruten. De fåtaliga gasspanare, som finnas och ha utrustning, rycka ut och kunna konstatera senapsgas. Hela området mellan Hamngatan, Nybroplan och Gustav Adolfs torg måste så småningom avspärras. Det är tydligen en tredje tung bombdivision, som haft denna gasbeläggning till sin uppgift. Den fåtaliga personal, som finnes

utrustad med gasmasker och gasskyddskläder, får fullt arbete med att taga vård om de vid brisansbombnedslagen skadade. Alla, som så kunna, lämna det hemsökta området. Med den brist på ordningshållningspersonal, gasspanare och saneringsmanskap, som förefinnes, och i all synnerhet på grund av den allmänna okunnetheten om gasens verkningar och hur man skyddar sig däremot, kan det icke undvikas, att många komma i beröring med gasen, som ej skulle ha behövt detta, att gasen sprides med kläder och fordon m. m. till förut oberörda delar av staden, och framför allt att de gasskadade, som många länge icke ha reda på att de äro det, ej få den snara avklädning och tvättning, som skulle ha räddat dem från de värsta följderna av gasen. Röda Korsets här och var upprättade hjälpplatser med sin gassjukvårdssakkunniga personal och lämpliga utrustning bli snart överfulla, så mycket mer, som på de ordinarie sjukhusen i de flesta fall de gasskadade ej kunna mottagas, enär inga förberedelser fått vidtagas därför. Då såväl saneringspersonal som materiel endast finnes i ringa mängd, kommer det härjade området troligen att i veckor vara obeträdbart för andra än personer med gasskydd. Dessutom komma de avdunstande gaserna att utgöra en ständig fara för omkringliggande kvarter. Det livliga affärsliv, som tidigare blomstrat inom dessa stadens centrala delar, är för lång tid framåt mer eller mindre lamslaget, vilket utan tvivel även var fiendens avsikt med anfallet.

Detta skulle vara en bild av ett flyganfall på Stockholm utfört med c:a 100 tunga, medeltunga och lätta bombplan. En fantasibild visserligen, men dock grundad på beräkningar av vad som är verkligen möjligt att uppnå. Med vårt nuvarande luftförsvar är Stockholm tämligen räddningslöst priskivet åt en förhärjning av detta slag från luften. Rikets övriga städer och industriorter äro det i kanske än högre grad. Så behövde det dock icke vara. Ty för den, som vill, är ett effektivt luftförsvar möjligt att åstadkomma.

Låt oss undersöka vad som behövs och återigen taga Stockholm som exempel.

Innan det lokala försvaret skärskådas, bör rätteligen det kollektiva, det som skulle kunna utövas av ett, ännu obefintligt, svenskt bombflygvapen, något behandlas. För Stockholm vore verkan

därav i vissa fall högst betydande. Antag att exempelvis 100 flygplan av viss typ stå till förfogande på Åland för att över Stockholm fälla 1,000 ton bomber, vartill behövas 5 flygdagar. Om ett svenskt bombflyg omöjliggör uppläggande av förråd, uppställande av flygplan och iordningställande av flygfält på Åland och tvingar fienden dels till basering t. ex. på Åbo, dels till att något ägna sin uppmärksamhet åt bekämpningen av de svenska flygstridskrafterna, så bli i stället 10 flygdagar nödvändiga för att föra den önskade bomblasten till Stockholm. Endast denna lilla basförflyttning bakåt tvingar alltså motståndaren till dubbel kraftinsats. Härtill addera sig verkan av de förluster, som fienden eventuellt lider under de svenska anfallen. Tillkomsten av svenska bombflygförband kommer härigenom att högst väsentligt underlätta lösandet av det lokala luftförsvarets uppgifter. Övertaga dessa uppgifter kunna bombförbanden emellertid icke. I all synnerhet gäller detta i ett land med Sveriges ytvidd och utsträckning.

I det lokala luftförsvaret ha jaktflygplanen länge spelat en på världskrigets erfarenheter byggd mycket framträdande roll. På senaste tiden ha de dock i någon mån fått vika för de markbundna försvarsmedlen. Striden i luften utkämpas i allmänhet med flera — i regel tre — jaktplan mot ett och samma mål. Endast ett samtidigt anfall från flera håll giver nämligen utsikt till framgång gentemot ett välbeväpnat modernt bombplan. En division på 12 jaktplan förmår alltså i regel anfälla 4 bombplan. Jaktflygplanen kunna icke hållas ständigt i luften; detta skulle snart slita ut både personal och materiel till ingen nytta. De måste i stället stå startberedda på marken, något som nödvändiggör, att förbandet indelas i avlösningar, vilka enligt all erfarenhet böra vara minst tre. För Stockholms del medför detta ett minimikrav på tre divisioner, d. v. s. en flottilj, varav alltid en division kan vara startberedd dygnet om.

De yttersta luftbevakningsstationer, varifrån Stockholm kan alarmeras för annalkande fientliga flygplan, ligga ungefär 5 mil från staden. Dessa 5 mil tillryggalägga moderna bombplan på 10 min. Borträknas två minuter för rapportering och start återstå endast 8 min. för de svenska jaktplanen att hinna stiga till samma höjd som motståndaren. Eftersom denne kan komma på 5,000 m. höjd, d. v. s. intill gränsen för vad det utan särskild apparatur är behagligt att under längre tid flyga på, kräves av de

Karta över Stockholm med omgivningar.

svenska jaktplanen, att de skola kunna stiga till denna höjd på de 8 minuterna. De nuvarande svenska jaktplanen uppfylla icke denna fordran, men utländska typer finnas som göra det. En flottilj sådana jaktflygplan behöves alltså för Stockholm. Visserligen kan den styrka därav, en division, som ständigt skall hållas startberedd, icke gärna få någon större verkan i en luftstrid mot en överlägsen motståndare, men den medför en oskattbar fördel för det övriga försvaret däri genom, att den tvingar fienden att hålla samman och hindrar honom att anfalla med bombplanen ett och ett från olika håll och på olika höjder samtidigt. Ett sådant utspritt anfall skulle kunna ställa luftvärnsartilleriet inför synnerligen svåra problem.

Behovet av luftvärnsartilleri är avhängigt av storleken på det område, som skall skyddas. I Stockholm ligga de viktigaste af-färskvarteren i stadens mitt. Däromkring sträcker sig ett bälte

med företrädesvis stora boningshus. Utanför detta bälte ligga de viktigaste industrierna och därutom i sin tur trädgårdsstäderna. De senare upptaga ett vidsträckt område och utgöra dessutom icke några troliga mål för en anfallande fiende, varför de måste och även ansetts kunna lämnas utanför luftvärnsskyddet. Industrierna däremot utgöra på en gång de viktigaste skyddsföremålen och de sannolikaste anfallsmålen. De måste beredas skydd. Det ungefärliga område, som sålunda bör kunna luftvärnsförsvaras, är inritat på fig. 1. Som tidigare nämnts kan detta område nås av bomber, som fällas på ett betydande avstånd därifrån, enär bombbanan har formen av en framåt böjd båge. Detta medför att de fientliga flygplanen måste vara nedkämpade redan innan de nått ett visst avstånd, beräknat till minst 2 km., från skyddsområdets yttersta gräns. Luftvärnsartilleriets verkan skall sålunda vara uppnådd redan i den linje, som på fig. 1 är streckad.

Varje luftvärnsbatteri förmår i medeltal försvara en front av 3 km.¹ För Stockholms del innebär detta ett krav på 16 luftvärnsbatterier, vilka alla skola kunna verka upp till 5 à 6,000 m. höjd och därför måste bestå av kanoner med minst 7 cm. kaliber. En minskning av antalet 16 skulle medföra antingen att ringen kring Stockholm måste dragas tillsammans, varigenom vissa av de allra viktigaste industrierna skulle blottas, eller ock att en lucka måste lämnas i luftförsvaret. En sådan lucka är emellertid snart upptäckt från luften och blir utan tvivel utnyttjad för in- och utflygningar. Hela det för Stockholm organiserade artilleriförsvaret löper i sådant fall risk att bli stående såsom överksam åskådare till bombplanens manövrer.

De 16 batterierna för beskjutning av på hög höjd framgående flygare äro emellertid icke nog. Såsom i exemplet framhållits kunna batterierna bliva anfallna av attackplan och därigenom tvingade att övergiva sin egentliga uppgift, bekämpandet av bombplanen, för att övergå till självförsvär. Detta måste förhindras därigenom att batterierna få kulsprutor till sitt eget skydd. Den kupe-rade terrängen kring Stockholm och de dalgångar, som denna bildar, medgiver en inflygning i staden på låg höjd och under

¹ Batteriet kan visserligen skjuta över vidsträcktare område, men hinner på de större avstånden och höjderna icke få iväg tillräckligt många säkra skott för att nedskjutning skall kunna påräknas. På tre km:s front föreligger dock i det närmaste säkerhet för att minst ett fullt verksamt skott skall kunna erhållas, om batteriet ser målet och detta utför en jämn flygning. Dessa villkor måste flygaren i sin tur uppfylla för att kunna fälla sina bomber med precision.

de stora batteriernas verkningsområden. Snabbskjutande kanoner måste därför grupperas i dessa dalsänkor. Samma slags kanoner behövas också på vissa för störtbombfällning särskilt utsatta mål, såsom gasverket, Årstabron o. s. v. I allt kan beräknas ett behov av 8 batterier dylika kanoner, förslagsvis av Bofors 40 mm. automatkanontyp. Till detta artilleriförsvar kommer ett antal strålkastare, en absolut förutsättning både för att kanonerna och jaktflygplanen skola kunna utnyttjas i mörker. Strålkastarförbandens lyssnarapparater hava ävenledes viktiga uppgifter att fylla vid mulet väder och dimma. Sammanlagt krävas härför 10 strålkastartroppar.

Det hittills berörda utgör luftförsvarets aktiva del. Den passiva delen, det civila luftskyddet, är, som tidigare antytts, för Stockholms del redan i viss utsträckning planlagt. Största förtjänsten härav tillkommer överståthållare Nothin. Mycket fattas emellertid ännu för att de planlagda åtgärderna skola kunna verkställas. Utbildning och utrustning förefinnes ingalunda i den grad, som önskvärt och behövt är. Den största bristen ligger emellertid däri, att statliga föreskrifter för luftskyddet saknas. De rent lokala åtgärderna äro än så länge i mångt och mycket beroende på vederbörandes goda vilja. Denna är icke överallt förhanden, och ojämnhet i åtgärderna har på så sätt blivit oundviklig. I luftskyddet ingår emellertid ett flertal förberedelser, som måste vidtagas på lång sikt. Sådana äro bl. a. utbildning av all läkar- och sjuksköterskepersonal i gasskyddstjänst, införandet av kännedomen om och tanken på bombernas verkan när det gäller stadsbebyggelse och stadsplanering, industriens förflyttning från städerna och förbud för tätare bebyggelse i närheten av särskilt utsatta anfallsmål, luftskyddets sammankopplande med arbetarskyddet, beredande av möjligheter för avhållande av luftskyddsövningar i fred och skyldighet att deltaga i luftskyddet i krig m. m. Utan att dessa frågor regleras löper luftskyddet fara att endast bliva en pappersorganisation. Kostnadsfrågan är kanske svårast att ordna. Staten får icke undandraga sig medverkan men å andra sidan äro de flesta anordningar i så hög grad lokalbetonade, att även län, kommuner, bolag och enskilda på något sätt måste tagas i anspråk därför. I Stockholm måste det kravet ställas på det civila luftskyddet, att det skall kunna träda i funktion på 10 minuter, d. v. s. på den tid, som staden har att räkna med som förvarningstid.

Med ett luftförsvar, som utom bombflygstridskrafter upptager 1 jaktflottilj, 16 luftvärnsbatterier, 8 automatkanonbatterier och 10 strålkastartroppar samt ett statligt lett civilt luftskydd, kan Stockholm försvaras. Visserligen får man icke fordra, att fientliga flygare därmed skola helt kunna hindras från att nå fram över staden och där fälla sina bomber. Men ingen fiende skall kunna komma dit utan att bliva bekämpad och invecklad i en allvarlig strid.

Regeringen har i sin proposition föreslagit en luftvärnsorganisation, som endast medger uppsättandet av omkring 5 batterier för hela den svenska hemortens, däri inbegripet Stockholms, försvar. Att detta antal är grovt otillräckligt behöver icke närmare motiveras. Mellanpartierna ha i likhet med försvarskommissionen föreslagit omkring 20 luftvärnsbatterier, 9 automatkanonbatterier och 10 strålkastartroppar d. v. s. ett antal, som endast obetydligt överstiger behovet för Stockholm. I såväl kommissionsbetänkandet som partimotionerna framhålls också, att det uppsatta luftvärnsartilleriet huvudsakligen är avsett för Stockholm och de bakre flygbasernas skydd. Till den senare uppgiften finnas, sedan behovet för Stockholm avräknats, endast fyra luftvärnsbatterier och ett automatkanonbatteri, en styrka, som ingalunda kan anses för kraftigt tilltagen för att skydda flygstationerna. En nära till hands liggande jämförelse med vad som i motsvarande hänseende göres för flottstationerna visar detta klarast. Någon hållbar motivering för att hela den svenska hemorten utom huvudstaden på detta sätt lämnas öppen har icke framlagts. Högerpartiet har också funnit detta förhållande vara en av de allvarligaste bristerna i mellanpartiernas förslag och därför motionerat om en ökad materielltilldelning för luftvärnet, som genom ianspråktagande av landstormen skulle medgiva uppsättandet av ytterligare 6 luftvärnsbatterier och icke mindre än omkring 50 automatkanonbatterier. Även denna styrka skulle visserligen lämna flera viktiga objekt oförsvarade eller endast ofullständigt försvarade. Men den medger dock, särskilt om batterierna hållas rörliga, att fienden bekämpas även annorstädes än i Stockholm och städse vid alla sina företag måste räkna med förluster genom luftvärnsartillerield.

Samtliga borgerliga partier såväl som regeringen ha föreslagit uppsättandet av en jaktflottilj. Denna är tillräcklig för Stockholm men räcker icke till mera. Armén, kustflottan, fästningarna

och flygbaserna måste sålunda bli utan jaktförband, såvida icke Stockholmsförsvaret skall splittras och staden någon tid av dygnet lämnas utan jaktskydd. Det måste betecknas som beklagligt, att icke en andra jaktflottilj kunnat uppsättas, och förvånande, att icke på något håll detta behov beaktats.

I fråga om det civila luftskyddet har regeringen såväl genom sin proposition som genom den i dagarna tillsatta utredningen ånyo undvikit att taga den så väl behövliga statliga ledningen. I själva verket förelåg redan för två år sedan — vilket även framgår av försvarsministerns yttrande till statsrådsprotokollet — alla förutsättningar för att regeringen skulle ha kunnat fattat beslut om hur det civila luftskyddet borde planläggas och ledas. Chefen för generalstaben hade då framlagt ett förslag, som godkänts av alla berörda myndigheter, samma förslag, som sedermera även försvarskommissionen ansett sig böra förordas och som såväl mellanpartierna som högerpartiet motionerat om. Enligt detta förslag skulle planläggningen och ledningen av luftskyddet åvila en luftskyddsbyrå inom socialdepartementet och ute i landet länsstyrelserna. Innan denna organisation kommer i gång och får verka blir aldrig det civila luftskyddet — eller ens undersökningen av hur det kan ordnas — enhetligt lett och få icke heller åtgärderna det praktiska värde, som avses. En fortsättning på de utredningar, som pågått sedan 1918, kan under inga förhållanden föra luftskyddet framåt.

Sedan försvarskommissionens betänkande avgavs, har det abessinska fälttåget givit en ny lektion i det moderna krigets gestaltning och behovet av luftförsvar. Det måste dock påpekas, att erfarenheterna från Abessinien om flygvapnets verkningsfulla insatser icke kunna direkt omsättas på svenska förhållanden. Å ena sidan har det italienska flygvapnet haft att verka mot en okunnigare och mer odisciplinerad befolkning än den svenska, liksom också de abessinska lerhyddorna och tälten givetvis varit lättare att förstöra än våra svenska tegel- och betonghus. De abessinska s. k. luftvärnsvapnen ha säkerligen varit kulsprutor av äldre konstruktion och sannolikt även med bristfällig ammunition och aldrig vad vi mena med luftvärnskanoner. Men å andra sidan voro Abessiniens förvaltning och folkförsörjning på intet sätt så känsliga som de svenska, och något försörjningskrig i egentlig bemärkelse har med flyget aldrig kunnat utföras av italienarna. Icke förty visar det ostafrikanska fälttåget vilka oerhörda möj-

ligheter, som det nya modernt utrustade flygvapnet besitter. Att därför hängiva sig åt en pessimism i fråga om möjligheterna till försvar vore ändock säkerligen oriktigt. Erfarenheterna från världskriget, under fredsskjutningar vunna träffresultat, övningar och experiment, visa alla på, att ett organiserat luftförsvar förmår nedbringa verkan av flyganfall så väsentligt, att den räknad i döda, sårade och materielskador samt uttryckt i siffror kan utgöra endast 10 % av vad den helt oförsvarade blir utsatt för. Det är beklagligt, att icke skyddet kan göras fullständigt. Att rädda 90 av 100 är dock även det en stor uppgift. Skyddet blir emellertid 100-procentigt, om fiendens förluster kunna göras så stora och hans vinster med anfallen så små, att han finner det förmånligast att helt lämna hemorten i fred. Detta är ett mål, som ingalunda är ouppnåeligt.

Inför de händelser, som utspelats på den afrikanska krigsskådeplatsen och av vilka ingen torde ha undgått att taga intryck, är regeringens sätt att behandla luftförsvarsfrågan minst sagt upprörande. Av samma anledning är det också förvånande, att icke mellanpartierna funnit skäl frångå sin i försvarskommissionen tillkännagivna åsikt, att endast Stockholm bör försvaras, och höjt materielanslaget till luftvärnet. Ätminstone måste de personer, militära och civila, på vilka under ett krig ansvaret för den civila befolkningens skydd vilar och av vilka säkerligen detta ansvar också kommer att utkrävas, betrakta njuggheten i fråga om hemortens luftförsvar med allvarligaste oro och bekymmer.